

Тақризи

муқарризи расмī ба диссертатсияи Гадоев Нурхон таҳти унвони «Хусусиятҳои лугавию семантиқӣ ва соҳтории воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ (минтақаи Кӯлоб)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйини ихтиссоси 10.02.01.-Забони тоҷикӣ

Воҳидҳои фразеологӣ ҳазинаи муътамади нигаҳдошти вожаю таркибҳо ва ифодаҳои бостонии қаломи ҳалқ буда, дар маъсири таъриҳ чун васоити ифодаи фикр хизмат карда омадаанд. Ин унсури лаҳҷа ва забони адабӣ воҳидҳои фразеологӣ мебошанд, ки бо серистеъмоли ва ҷилоҳои маъноҳои зиёди ҳуд суханро дилкашу зебо, муассир ва марғуб мегардонанд. Диссертатсияи доктории Гадоев Нурхон, ки маҳз ба таҳқиқи хусусиятҳои лугавию семантиқӣ ва соҳтории воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ (минтақаи Кӯлоб), бахшида шудааст, бешубҳа, саривақтӣ ва рӯзмарра буда, саҳми назаррасе дар таҳқиқи ин унсурҳои забони тоҷикӣ дорад.

Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, ҳулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Муаллиф чун қоида муқаддимаро ба тасвири мубрамияти таҳқиқи мавзӯъ, усули таҳқиқ, маводу навгониҳои таҳқиқ аҳамияти назарию амалии таҳқиқ ва дигар ҷанбаҳои соҳтории кор бахшидааст. Боби нахустини диссертатсия “Воҳидҳои фразеологии лаҳҷа ва хусусиятҳои он” ном дорад ва дар он роҷеъ ба дараҷаи пажӯҳиши фразеологияи тоҷик, вижагиҳою аломатҳои хоси воҳидҳои фразеологии лаҳҷа, дараҷаи истеъмоли онҳова таркиби иҷтимоии лаҳҷа маълумот дода мешавад.

Воҳидҳои фразеологии рехта, воҳидҳои фразеологии гайриидиоматикӣ вобастаҳои фразеологӣ, ифодаҳои фразеологӣ соҳтори воҳидҳои фразеологии лаҳҷа (таркибҳои фразеологӣ, ибораҳои фразеологӣ ва ҷумлаҳои фразеологӣ), ки дар маҷмӯъ таснифоти воҳидҳои фразеологиро аз рӯйи маъно ва соҳтор дарбар мегирад, мӯҳтавои боби дуюми рисоларо ташкил медиҳад. Таҳлили хусусиятҳои услубии воҳидҳои фразеологӣ (қабатҳои лугавию маънӣ-муродифҳои воҳидҳои фразеологии лаҳҷа, вариантиноқии онҳо, воҳидҳои фразеологии зидмаъно, муродифҳои воҳидҳои фразеологии лаҳҷа, омонимҳо ва қалимаҳои сермаъно дар боби сеюми диссертатсия дода шудааст.

Боби чоруми диссертатсия ба таҳқиқи воҳидҳои фразеологии соматӣ бахшида шудааст.

Воҳидҳои фразеологии ташбеҳӣ мавзӯи баҳси боби панҷуми диссертатсия аст. Ҳулосаи кор ҷамъбости нуктаҳои асосии таҳқиқотро

инъикос менамояд. Аз мазмуну муҳтавои кор, феҳристи адабиёти илмӣ аён мегардад, ки унвонҷӯ аз адабиёти илмӣ пурсамар ва эҷодкорона истифода намудааст. Ба ин таҳлили адабиёти илмӣ, ки дар боби аввал дарҷ шудааст, низ гувоҳи возеҳист. Аз ин маълум мегардад, ки асоси назариявию методологии диссертатсияи мазкурро сарчашмаҳои таърихӣ, хусусан фарҳангҳо, асарҳои илмии забоншиносони рус ва ҳориҷи он ва таҳқиқоти забоншиносони тоҷик ташкил медиҳанд. Мулоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки таҳқиқот зимни маводи фаровони таҳлилӣ анҷом ёфтааст. Муаллифи рисола воҳидҳои фразеологии лаҳҷаи минтақаи Кӯлобро аз рӯйи маънову сохтор, таркиб ва ҷиҳатҳои маънӣ хуб арзёбӣ намудааст, роҷеъ ба айнияти воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷа ва забони адабӣ ва тағовути онҳо маълумоти ҷолиби дикқат додааст. (банди 1.4.1) Дар диссертатсия таркиби морфологии воҳидҳои фразеологии лаҳҷа (дучузъа) (саҳ. 54), сечузъа (саҳ. 55-57), аз чор ҷузъ зиёд (57-59), воҳидҳои фразеологии ҳамқофия: ҳалъ-дал қадан, ҳала-ҳала қадан (саҳ. 59), муносибати ҳаммаънои зидмайнои калимаҳои доҳили воҳидҳои фразеологии лаҳҷа (62-63), истеъмоли калимаҳои такрор дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ (ruz ай руз, гапи печ дар печ) (64) воҳидҳои фразеология, ки пайдоиши онҳо ба анъана расму оин ва урғу одат алоқаманданд, воҳидҳои фразеологии таърихӣ ва иқтибосӣ хеле хуб таҳқиқ гардиданд.

Як қисмати диссертатсия ба таҳлили воҳидҳои фразеологии феълӣ, қолабу таркибҳои онҳо, фарқи онҳо аз феълҳои таркибии муқаррарӣ баҳшида шудааст. Унвонҷӯ дар боби дуюми диссертатсия роҷеъ ба ҷумлаҳои фразеологӣ, муносибати зарбулмасалҳо мақолҳо фикрҳои ҷолиби таваҷҷӯҳ баён намудааст. Н. Гадоев яке аз аввалин муҳакқиқонест, ки дар бораи воҳидҳои фразеологӣ, ки қисми асосиашон узвҳои бадани инсон мебошанд, малумоти равшан ва васеътаре медиҳад. (саҳ. 214-251). Дар ташаққули воҳидҳои фразеологии ташбехӣ нақши пешояндӯ пасояндҳо, мавқеи зоонимҳо, фитонимҳо исмҳои маънӣ зимни таҳлили маводи зиёде аз лаҳҷаҳои мавриди назар хеле хуб муайян карда шудааст. (саҳ. 251-300).

Унвонҷӯ дар диссертатсия аз усулҳои маъмули таҳқиқотӣ усули муқоисаю муқорана таҳлил ва ҳисоби басомади воҳидҳои фразеологӣ босамар истифода намудааст. Албатта, таҳқиқоте ба ин ҳаҷм ва дар мавзӯи хеле баҳсноки забоншиносӣ комилан бе нуқсон буда наметавонад ва мо қарзи ҳампешагии худ меҳисобем, ки то дар оянда ислоҳ кардани онҳо чанде онҳоро баён намоем.

1. Номи боби З дар мундариҷа (саҳ. 2) “Хусусияти семантикийи воҳидҳои фразеологӣ”, дар матни диссертатсия (саҳ. 249) “Хусусиятҳои

маънай ва услубии воҳидҳои фразеологӣ” омадааст. Дар мундариҷа “Воҳидҳои фразеологии соматӣ” ва дар матн “Воҳидҳои фразеологӣ бо вожаҳои соматӣ”(сах. 214). Ҳамин хел камбудиҳо дар номи бандҳо ҳам дучор мешаванд.

2. Малум аст, ки дар талаффузи баъзе вожаҳо дар байни маҳалҳои гурӯҳи шеваҳои минтақаи Кӯлоб ҳам фарқият мушоҳида карда мешавад. Масалан, дар маҳале “хона” мегӯянд, дар маҳалли дигар “хуна”. Ҳамин тариқ, “донистан” ва “дунистан”, “мондан” ва “мундан”, “бундан” ва ғайра. Унвончӯро лозим буд, ки пас аз ҳар қадоми ин варианҷҳо дар қавсайн мансубияти ин ё он калимаҳоро муайян мекард: “мондан” (Ховалинг), “бундан” (Шурообод) Ба монанди ҳамин баъзе воҳидҳои фразеологӣ вобаста ба маҳалҳо ҳам варианти ҳархела доранд. Чунончи, дар қисмати ҷанубии Кӯлоб (Шурообод) “қултуқ ба қутук шидан” дар шимоли Кӯлоб “қъчоқ ба қъчоқ шидан”. Ба мисли ҳамин дар ҷануб “ами сари” дар шимол “ами съҳарӣ” ва ғайра.

3. Дар банди 4.4.3. унвончӯ оид ба воҳидҳои фразеологии маълумот медиҳад, ки аз калимаҳои такрор таркиб ёфтанд, чун “ruz to ruz” “чъшмо-ш барқ- барқ қадан”... Мутаасифона боз баъзе воҳидҳои фразеологии овардааст, ки ба ин қоида мувофиқат намекунад: “соли серъ пър”, “баҳт аст таваккал”, “ростумади қадан”

4. Дар банди воҳидҳои фразеологии бо калимаҳои иқтибосии арабӣ воҳидҳои фразеологии “бे аҷал мурдан”, “хаваркаши қадан” далел оварда шудааст. Маълум аст, ки калимаҳои иқтибосӣ, ки хусусан бо пешванду пасвандҳо (чун “авсақолӣ”, “қъръғмолӣ”) ё бо роҳи мураккабшавӣ (“хабаркашӣ”) соҳта шуданд, иқтибосӣ нестанд.

5. Дар масъалаи мансуб донистани баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба навъҳо камбудиҳо мушоҳида мешавад. Масалан “дарди сар”-ро ба воҳидҳои фразеологии ғайриидеоматикӣ мансуб донистаасту “дасти ҳоли”-ро ба вобастаи фразеологӣ “дарди дил”- идеома, аммо “rūzi siёҳ”, “чъшми сер” вобастаи фразеологӣ, ё “ҳақорати обдор” (92) ифодаи фразеологӣ, вале “гапи обдор” вобастаи фразеологӣ будааст.

6. Дар банди 2.5.1. таркибҳои фразеологӣ таҳлил ёфтанд. Муаллиф овардааст: “Таркибҳои фразеологӣ дар натиҷаи бо ҳам пайвастшавии ду калима-яке мустақилмаънову дигаре ёридиҳанда ташаккул меёбанд.” (с.95). Дар мисолҳои овардаи унвончӯ шавъ руз, тезъ тънд қадом калимааш ёридиҳанда аст? Мулоҳизаҳои дар банди 3 баёншудаи унвончӯ, ки мегӯяд: “Қисми қалони таркибҳои фразеологӣаз ду ва зиёда калимаҳои мустақилмаъно ба вучуд омадаанд” хушку ҳолӣ(бедастовез), сиру савдо(рози пинҳонӣ (с.99) хилоғи гуфтаҳои боло мебошанд.

7. Диссертант ибораҳои фразеологиро ба ду навъ чудо намудааст.

Ибораҳои фразеологии изофӣ ва ибораҳои фразеологии феълӣ. Ҷаро дар ин таснифот дар гурӯҳи дигар ҳиссаи нутқ ба ҳисоб гирифта нашудааст? Ба фикри мо, модоме, ки таснифот аз рӯи навъи алоқа гузаронида бошад, якумӣ ибораҳои фразеологии алоқаи изофӣ (чунин шърин, тайи гап) ва дигаре ибораи фразеологии ҳамроҳӣ (зувон баровардан), бояд шуморида шавад.

8. Дар банди ибораҳои фразеологии феълӣ (с.112) омадааст “Дар байни ҷузъҳои воҳидҳои фарзеногии феълӣ” калима ва ибораҳо ҳамчун пуркунанда меоянд: ҳари нара дар шир овардан, гъревуни ҳъдира бу қашидан бунуги дъст салом қадан (131) Алоқаи байни калимаҳо дар ин ибораҳо зоҳирӣ буда, аслан онҳо аломати грамматикий надоранд. Агар мо ин ибораҳоро бо назардошти алоқаҳои зоҳириашон таҳлил намоем, бе мантиқ шуда ибора ҳам барҳам меҳӯрад,

9. Диссертант ҷузъи феълии ҳам ибораҳои фразеологии феълӣ ва ҳам ҷумлаҳои фразеногиро дар шакли масдар овардааст, Дар ин сурат ибораҳораҳои фразеногии “рузҳои сийара дидан”, “дъ бор ай модар тавалъд шидан”-ро аз ҷумлаҳои фразеногии “умр ба сар бурдан”, “ба йак тори муйи касе наарзидан”(137) , “ба по рост истодан”-ро чи хел метавон фарқ кард?

10. Дар боби 5 воҳидҳои фразеногии ташбехӣ таҳлил ёфтанд. Мутаассифона, дар чунин воҳидҳо факат ташбех не, балки истиораҳо ҳам ҷой доранд. Масалан, ҷумлаи фразеногии “ранги саги сӯзанхурдавори ҳъди-ш-а ба ар тараф мезад” воҳиди фразеногии ташбехӣ бошад (саг ташбехи одам), ибораи “саги даҳани дари касе бъдан” воҳидҳои фразеногии истиоравӣ аст. (саг истиорай одам). Омонимҳои фразеногии таҳлилнамудаи унвонҷӯ омоним нестанд. (200-204). онҳо бештар ба сермаъной моиланд.

11. Дар банди воҳидҳои фразеногии сермаъно диссертант сермаънои яке аз калимаҳои таркиби ибораро ба асос гирифтааст: дъсторҳони қоқ (дастарҳони холӣ), дъсти қоқ (дъсти холӣ), ҳови вазмин (ҳови пурдаҳшат)-гуши взмин (гӯши ношунаво). Бояд дар маҷмуъ ибора сермаъно бошад: “ҷъҳт истодан “(рост истодан)- “ҷъҳт истодан” (итоаткор будан), лекин “ҷъҳт истодан” ба маъни аввал ибораи фразеногӣ нест.

12. Воҳидҳои фразеногӣ бо вожаҳои соматӣ хуб таҳлил шуда бошад ҳам, як гурӯҳи чунин чунин ибораҳо аз мадди назери муҳақиқ дур монданд: ба ҷълик-ъм//лелак-ъм намеарзӣ, панҷ панча-ш ҳинарай, ба ноҳун-ъм зор мешай, қош//абру напарон, дълъ гурда надорӣ, дъст дар къндъки сина мезаниӣ, димоғъм сухт ва монанди инҳо.

13. Агар диссертант аз усули муқоиса (муқоисаи воҳидҳои

фразеологии як маҳал бо маҳалли дигар ва забони адабӣ пурсамартар истифода мебурд, арзиши илмии таҳқиқоташ меафзуд)

14. Бобхой диссертатсия бояд аз саҳифаи нав сар шаванд.

15. Дар диссертатсия баъзан хатоҳои имловӣ, китобатӣ ва услубӣ дучор меоянд.

Нуқсонҳои дар боло номбаршуда ба осонӣ ислоҳшавандаанд ва боиси костагии аҳамияти калони илмии диссертатсия намегарданд.

Бояд гуфт, ки диссертант аз дараҷаи кунуни таҳқиқи воҳидҳои фарзеологии забони тоҷикӣ эҷодкорона истифода бурда, дар омузиши ин унсурҳои забонӣ ба комёбидҳои калон ноил гардидааст.

Диссертатсияи Гадоев Нурхон дар мавзӯи «Хусусиятҳои луғавию семантиқӣ ва соҳтории воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ (минтақаи Кӯлоб)» дар сатҳи баланди илмиву назариявӣ иншо шуда, саҳми сазоворест, дар таҳқиқи воҳидҳои фарзеологии забони тоҷикӣ. Маводи рисолаи илмии мавриди назар дар пажӯшоти минбаъда ва таҳияи асаҷрои илмӣ дар мавзӯи воҳидҳои фразеологӣ, дар таълими забони тоҷикӣ ва муқаммал намудани мундариҷаи китобу дастурҳои таълими чун сарчашмаи боэъти mode хизмат карда метавонад. Инчунин фишурда ва асару мақолаҳои нашршудаи муҳаққик мухтавои диссертатсияро пурра инъикос менамоянд. Бо боварӣ метавон гуфт, ки диссертатсияи Гадоев Нурхон дар мавзӯи «Хусусиятҳои луғавию семантиқӣ ва соҳтории воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ (минтақаи Кӯлоб)» ба талаботи Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, унвонҷӯ Гадоев Нурхон ба дарёfti дараҷаи илмии доктори илми филология аз рӯи ихтиссоси 10.02.01.- Забони тоҷикӣ шоиста аст.

Доктори илми филология,
профессор

С. Сабзаев

С. Сабзаев

Имзои профессор Сайдқул Сабзаево

тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои маҳсуси ДМТ

Суроғ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон

ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17,

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Sabzaev46@mail.ru 985032240

Э. Тавқиев